

Igor Gedrih

OB NOVIH KNJIGAH SLOVENSKE MATICE

Letošnjo bero knjig Slovenske matice velja še posebej poudariti, saj prinaša dela, od katerih vsako zasluži širšo obravnavo. Resda vsako leto ne moremo pričakovati vrhunskih dosežkov na posameznih področjih, toda letošnje knjige kažejo vzpon – ne glede na relativizacijo okusa in spoznanja v domeni posameznega bralca.

Med pridobitvami znanega je potrebno spregovoriti o Pravni zgodovini Slovencev Sergija Vilfana. Pred časom izišla istoimenska knjiga je že davno pošla, potrebne so bile dopolnitve, pa tudi soupoštevanje drugih, sorodnih Vilfanovih del, predvsem Zgodovinske pravotvornosti in Slovencev, ki je izšla po avtorjevi smrti. Najsi je S. Vilfan imel namen dopolniti, povezati spoznanja, ga je prehitela smrt. Sedanji natis, z letnico 1996, s suhim naslovom govori o jedru preko 560 strani obsegajoče razprave, ki po svoji vsebini in razlagi nikakor ni zanimiva zgolj za pravniški krog; razumnik, ki ni ograjen samo s svojim specifičnim področjem dejavnosti in zmore širino drugačnega področja (ali raje področij), navezujoč se na poseben vidik narodne eksistence skozi čas in prostor, bo našel obilo zanimivih, za marsikoga nepoznanih spoznanj in ugotovitev. Vilfanova razprava seže od staroslovanskega prava preko srednjeveškega postavno razvejanega področja v novoveške spremembe do kapitalizma ter doseže staro Jugoslavijo. Vilfanu je vseskozi prezentno, kolikšno vlogo je v posameznih dobah imelo gospodarstvo in s tem družba z vsemi premenami in spremembami. Verjetno bi k tako obsežni razpravi bile koristne dopolnitve in morebitne korekture, pa tudi opombe. Vilfanova Pravna zgodovina Slovencev ne bo rabila le ožji stroki, pač pa ohranja tudi splošni pomen v luči posebnega vidika v zgodovini narodnega razvoja. Zapis Vladimira Simiča ob koncu nakazuje, kaj velja soupoštevati. Navedeni so tudi viri in indeks pojmov. Knjižna oprema Pavleta Učakarja je preprosta in učinkovita, slikovno gradivo skrbno izbrano, a včasih premajhnata.

* * *

Na svežo pridobitev z literarnozgodovinskega področja je treba opozoriti ob študiji Marije Pirjevec Dvoje izvirov slovenske književnosti. Tržaška univerzitetna profesorica je obravnavala obdobje razsvetljenstva in romantike na Slovenskem, pri čemer je imela izhodiščno vizuro o dihotomiji etnocentrizma in univerzalizma. Zajela je torej obdobji, kjer se prične umetna literatura ob utilitarističnih potrebah časa in razmer. Zato ni vključila obeh verskih obdobji, dasi je kratko nakazala pomen protestantizma za jezik in slovensko knjigo, opustila pa je informacijo o

protireformacijskem slovstvu z barokozacijo jezika (Primer. J. Koruza) in predhodnico fabulativnega proznega podajanja.

Razumljivo, da se je Pirjevčeva najprej ustavila pri Pohlinu, čigar uvod v slovnico velja za »prvo manifestacijo prerodnega gibanja na Slovenskem«. Pri almanahu Pisanice in Devu je naglašena baročna pesniška stilizacija, ki ima predhodnico npr. pri pridigah Svetokriškega; spričo tega je prodor Devovega baroka le leposlovno prvi. Pri mitološkem pojmu Belin bi se kazalo iz več razlogov pomuditi z razlago, ki bi se sicer oddaljila od libreta vsaj v opombah, a se je avtorica usmerila predvsem v vsebino in posebnosti tega dela. Škoda je, da ni navedla Jakoba Zupana kot skladatelja sicer izgubljene partiture. Nasploh pa je Pirjevčeva Pisanice nadrobno razložila, po potrebi citirala pesemsko gradivo.

Ob V. Vodnikovih pesniških začetkih v Pisanicah je avtorica poudarila, da se kljub klasični Pohlinovi šoli pri Vodniku da opaziti zgodnji premik od kvantitativne metrike k akcentuacijskemu sistemu. Posebnega pomena pa je Vodnikov obrat k domačijskemu pesništvu, kar je pozdravil tudi Žiga Zois. Avtorica navaja, opirajoč se na raziskovanja J. Koruze, da je potrebno upoštevati Vodnikovo razhajanje s poetološkimi nazori Pohlina, kjer gre za razkorak med baročno in razsvetljensko naravnostjo. Vloga Zoisa je pri tem in drugem neizpodbitna. Pri Vodniku bi kazalo bolj nadrobno prikazati njegovo poetiko, razmejiti pa prevladujoči razsvetljensko-klasicistični del pesništva, od drugega, ki bi kazal določene poteze predromantike, kar se da primerno ugotoviti pri Vršacu. Avtorici je poglavitno območje leposlovnega deleža razsvetljenstva, zato je opustila drugo, kar je praktične narave in za šolsko rabo tako pri Vodniku kot pri kom drugem.

Antona Tomaža Linharta postavlja za prvo osebo razsvetljenskega gibanja. Zanimivo je, da avtorica ob nazorskem vprašanju povzame tak citat G. W. Leibniza, ki je v popolnem nasprotju z Voltairom (Že Kandid zadostuje s filozofsko oponenco). Pojem sreče pri Linhartu ni nujno povezan s filozofsko kategorijo, je prej odsev spontanega, osebnega spoznanja. Že v zbirki Blumen aus Krain so naglašene bistvene ugotovitve o naravi Linhartovih pesniških začetkov in pogledov na svet, zatem je avtorica sledila vsem temeljnim premikom v miselnem, estetskem in znanstvenem območju. Viharništvu, ki se razodeva pri Miss Jenny Love in Linhartovem navdušenju za Shakespeareove tragedije, govori o zavestni opoziciji »mladega svobodomiselnega razumnika tedanji poučni klasicistični estetski tradiciji«. Linhart pa je potegnil črto čez svoje viharištvu, ko se je vrnil v domovino in se ovedel specifičnih razmer, možnosti in literarne naravnosti za slovenske razmere. Iz idealizirajočega jožefinca se je Linhart streznjeno preobrazil v kritičnega razumnika, ki je pri Zoisovem omizju razvil svoje literarne sposobnosti na drugačen način, zavedajoč se, da »etnična skupnost presega posamezne deželne meje in se izraža v jezikovni enotnosti njenih prebivalcev«.

Pri obeh komedijah Linharta se je avtorica obširneje zadržala, spregovorila o naravi prevoda (Županova Micka), o estetski in družbeni naravnosti obeh komedij in po potrebi izvedla primerjave s strnjnim pregledom. Pri Veselem dnevu se je dosedaj najdlje podal Alfonz Gspan z obsežno in primerjalno jasno analizo do podrobnosti. Ni povsem na mestu govoriti zgolj o prevodu Beaumarchaisove Figarove svatbe, ko gre za Linhartov še kako aktualni delež, pa ne nazadnje za toliko upoštevanje domačih razmer, ostric ipd., kot jih ne najdemo do Cankarja. Avtorica je upoštevala te vire, naglasila jezikovno prilagojenost Linharta v komedijah. Literarna veda, zlasti komparativistika, bo morala ugrizniti v kisló jabolko, ne samo z mehanično ali tudi neposredno primerjavo, pač pa se bo treba soočiti s problemom sposojanja, prevzemanja, prilaganja literarnih besedil od renesanse do (pred)ro-

mantike, če vzamemo ta literarno problematični izsek v okviru evropske književnosti; treba bo utrditi, kdaj je bilo tako sposojanje ipd. samoumevno, istovalentno z izvirnikom oziroma raznovalentno itd. Iz spomina kaže izbrskati manj znano Molièrovo komedijo, ki je po besedilu, idejah v celoti rimskega izvora, a nobenemu Francozu ne pride na misel, da bi Molièrovo ime postavil za rimskim komediografom. Gspanova izčrpna analiza ohranja razmerje, a tudi spoznavno sintezo. Avtorica je na nekaterih mestih opozorila na psihološki faktor reagiranja oseb(e), podčrtala je prvi pojav ljubezenske tematike v slovenski umetni literaturi, z različno valenco. Ob nemškem Poskusu zgodovine Kranjske... bi kazalo omeniti, da so knjige znanstvene narave že zaradi maloštevilnih odjemalcev pisali v nemščini – razen za šolske namene – vse do Levstika in ustanovitve Slovenske matice. Mimogrede – v slovenskem prevodu so v Linhartovih opombah nekateri citati izpuščeni. Ne glede na to, da se je Linhart opiral na nekatere klasične zgodovinarje, pa je preverjal gradivo in se opiral na zanesljivo, dokazljivo.

Pri romantiki je Pirjevčeva že na začetku opozorila, da je minil čas razsvetljenske strpnosti, prišlo je do izostrenih nasprotij glede pojmovanja leposlovja prve polovice 19. stoletja. Odtod tri smeri, ki se estetsko in socialno razlikujejo. Jezikovne in literarne razločnice so privedle do nazorskega in estetskega spopada. Osrednja osebnost starejšega rodu romantikov je bil jezikoslovec Jernej Kopitar, ki mu gre zasluga za prvo znanstveno slovnico. Pirjevčeva je zajela imena sodobnikov in Kopitarjevo naravnost, skliceval se je na klasicizem v estetiki, predvsem na ljudsko izročilo in literaturo za preproste ljudi. Razlog za Kopitarjevo togost vidi avtorica v njegovem pogledu na jezik s težnjo po radikalni prenovi slovenščine, kar pa je povezano s pogledi na literaturo, ko zavrača visoko pesništvo. Čopovo, Prešernovo, Kasteličevo prizadevanje za visoko literaturo v okviru Kranjske Čbelice tvori do starejšega rodu razkorak, ki v temeljih razmejuje estetiko, jezik in miselne sestavine ter nazor, najsi je le Prešeren med almanahovci izjemnega daru. Ko avtorica poda dragocene ugotovitve ob Prešernovem prevodu Lenore, se nehote prikrade misel na ljudsko Mrtvec pride po ljubico, ki seveda ne doseže briljanco prevoda Bürgerjeve balade.

Da je Prešernova pesem osredje avtoričinega razglabljanja, je samo po sebi razumljivo, a je hkrati upoštevala tiste komponente, ki so v vsej zapletenosti pripomogle k analitičnim in sinteznim spoznanjem časa in razmer, predvsem pa je naglasila poetološke doseženosti Prešernovih pesmi. Vključila je ključna mesta Prešernove lirike, citatno podkrepila smer in idejo. Ob mnogem znanem gradivu raznih avtorjev pa prinese tudi imena, ki jih nismo srečevali ob prešerniani – ali tudi sicer ob teh obdobjih – npr. Croce, Pierazzi, Bonazza, Muratori idr. Pirjevčeva spregovori povezujoče, po potrebi s širino, ne manjka ji svežine tam, kjer še niso docela izhrojene poti. Pri Sonetnem vencu bi kazalo omeniti, da si je pesnik otežkočil pesnitev z akrostihom. V Povenčnih sonetih, ponavadi se opredelimo za Oprostilne, vidi avtorica, da je Prešeren sonetno obliko »tako rekoč izčrpal in jo prignal do meje notranjega razgrajevanja«, kar je sorodno Paternujevi razlagi. Pri povesti v verzih Krst pri Savici se avtorica ni ustavila pri tedanjem pojmu »povesti v verzih« in razliko z današnjega literarnoteoretičnega gledišča, dasi je razložila osnovna formalna spoznanja, niti ni globlje segla v interpretacije Krsta pri Savici, dasi sta v ospredju dva novejša vira (B. Paternu, J. Kos). Zdravljica bi zaslužila izčrpno interpretacijo, čeprav avtorica nudi kar nekaj zglednih primerjav.

Primer Stanka Vraza je bolj zapleten, kot se to v odmerjenem prikazu kaže, prav tako proces ilirizma na Slovenskem. Že dejstvo, da se ob Slodnjakovem povojnem odkritju Vrazovega pesniškega rokopisa pojavi vrsta vprašanj, pa ne kaže

spregledati, kje in zakaj je kratkotrajno odmeval ilirizem na Slovenskem, vse do U. Jarnika. Pirjevčevi je šlo predvsem za estetski faktor, zato je tu opustila zgodovinskega. Kakor je zgledno, s širino prikazala Čopov delež in povezavo s Prešernom in svetom, pa bi bilo umestno, da bi Andreja Smoleta kljub manjšemu literarnemu snovanju vsaj ilustrativno zajela. Pirjevčeva je obravnavala tudi začetke slovenske proze s prevodi Schmida in Ciglarjem ter opredelila naravo takih povesti do A. M. Slomška. Na koncu je zgoščeno sklenila spoznanja o slovenski romantiki: dvosmernost domačega leposlovja, etnocentrizma in univerzalizma, »višje« in »nižje« književnosti pa se nadaljuje tudi v 2. polovici 19. stoletja. Avtorica se je oprla na recepcijsko estetiko, ki pa ni edina v njeni študiji. Povzetek študije najdemo v italijanščini. Avtorica je s študijo Dvoje izvirov slovenske književnosti segla v dokaj obdelano literarno področje, oprla se je lahko na različne raziskave od F. Kidriča, A. Slodnjaka, do B. Paternuja, A. Gspana, J. Koruze, J. Pogačnika in mnogih drugih zaslužnih slovenistov. Podrobno in smotrno, po potrebi tudi nadrobno je podala ključne osvetlitve, predvsem tam, kjer gre za umetniška besedila. Prikazala je razvidne dihotomije pojavov, idej in dosežkov. Ponekod je z razširjeno razlago dopolnila gradivo, izpeljala osmišljene primerjave. Študijo Marije Pirjavec je vredno vzeti v roke z vso natančnostjo. Dopadljiva oprema Pavla Učakarja ostaja jasna in preprosta.

* * *

Kakor koli že pojmujeemo naslov novitete Borisa Pahorja V vodoravni legi, asociira nam posteljo, ležišče, ležanje ali pa dokončno negibnost. Pisatelj je v bistvu razgrnil svoje spomine, vendar tretjeosebno, kar ga ne zavezuje k strogi dokumentarnosti in si s tem dopušča širino ustvarjalne svobode. Kljub tretjeosebni preobleki ne kaže dvomiti, da gre za izkušnje in doživetja senzibilnega pripovednika, ki je razpet v navzkrižje časa in prostora, med osebnim in splošnim, v samoizpraševanju in konfliktnostjo, ki jo pogosto prinesejo vsiljene življenjske situacije. In nedvoumna spremljevalka Pahorjevih pripovednih in esejističnih del: identiteta osebe in identiteta naroda. Slednje brez kakršnekoli prenapetosti; nacionalno, toda brez nacionalizma. V spoštovanju do mnogoobrazne kulture, a z zavestjo svojih korenin. Če smo pri Pahorju vajeni dvoje temeljnih preokupacij, narodne eksistence Slovencev na Tržaškem in vojne ter taborišča, potem ob vsem drugem tudi v spominskem zapisu ne more umanjati eksistencialna izkušnja pisatelja v precepu destruktivnih sil in humanistične zavesti, ki ji je zvest. Središčni dogajalni prostor je »mesto v zalivu«, ne pa edini. Pisatelj vnaša že iz prejšnjih pripovednih del dele dogajanja, vendar je v romanu V vodoravni legi naravno spominsko vključil, kar se mu je zdelo potrebno ter ob vsem drugem dal delu celovit, samosvoj spominski obraz. Neraziskano je še, kaj veže Pahorja k modernotradicionalnemu pripovedništvu, kaj pridobiva z nekaterimi sestavinami modernega romana. Asociacija pri njem ni »razmetana«, pretrgana in nepovezana, obratno, razumsko in razumno jo vključuje v pripoved, dvoje časovnih ravnin je v takih primerih smotrno povezanih. Dogajanje je v spoznanju, misli, tudi čustvu koherentno. Zgodovinski preblisk je za tržaškega pisatelja malone nujna, ko kdaj pa kdaj seže v preteklost – zaradi sedanosti. Esejistični delež v njegovi pripovedi je imel od nekdaj živorodni pomen in namen, hkrati pa osebno barvitost. Vendar pa je Pahorjeva osebna barvitost bolj literarne narave ter v ravnovesju med subjektivnim in objektivnim podajanjem.

Časovno je Pahor zajel dogajanja nekako od konca prve svetovne vojne do sedanosti v luči spominskih silnic, podob. Širina razgledanosti in pa zlasti življenj-

ske izkušnje so oblikovale razumnika, ki kritično, brez prenapetosti presoja tudi najtežje, življenjsko ogrožajoče situacije, a ohranja in se rešuje v humanistični credo. Tudi ko odkriva zasebno življenje, želi Pahor ostati odprt, neprizanesljiv do sebe, živo spregovori o svojih odnosih do bližnjih doma, do žensk, prijateljev in znancev. Nemalokrat ga spremlja občutek krivde. To ni dramatično pretresljiva zavest, pač pa zavedanje o etičnem omahovanju med dejanjem in spoznanjem, zlasti ko gre za ženske. Pisatelj se zaveda človeških slabosti in vrlin, skozi življenje si je izoblikoval nazor z etično in humanistično voljo – ob drugačnih filozofskih pogledih – in se v tem kaže v pokončni drži in ne želi ničesar olepšati. Pahorjevi spomini v romanu *V vodoravni legi* so nekak mozaik dogodkov in premišljevanj, kar s posameznimi segmenti sestavlja celovito podobo vsega bistvenega, kar je pisatelj izkusil na življenjski poti. Če k temu prištejemo še lirizem, ki spremlja Pahorjevo prozo vključno z noviteto, potem je jasno, da se mu prilega tretjeosebna izpoved z mozaično gradnjo in svobodno stilizacijo, izbiro dogodkov in premišljanj, kot pa kronologija običajnih memoarov, vezana na suho faktografijo in kronološki red. Zaradi romaneskne postavitve Pahorjevo pričevanje ni izgubilo objektivizacije celotne vsebine. Ob Pahorjevem romanu bi bile koristne opombe, zlasti mlajši bralec ne bo vedel, kam postaviti mnoga, tudi znana imena, lokacije. Roman *V vodoravni legi* poteka enakomerno, zložno, ne ustavi se pri vnanje razgibanih, napetih, dramatičnih situacijah, kar ne pomeni, da pisatelj ne zaznava notranje napetosti, čuti se njegova zadržana drža, pa tudi smisel, da mestoma poda detalj, čeprav mu ostaja v ospredju jedro obravnavanega. Pahorjev roman z avtobiografskimi reminiscencami je vabljivo branje, ki nam odkriva marsikaj nepoznanega. Nadvse preprosto knjižno opremo je izdelala Dolores Neri.

* * *

Zbornik *Slovenska trideseta leta* je gradivo s simpozija, ki ga je leta 1995 organizirala Slovenska matica, za knjižno ureditev referatov pa sta poskrbela Peter Vodopivec in Joža Mahnič. Na znanstvenem posvetovanju so udeleženci razpravljali o zelo razgibanem času na Slovenskem, po eni strani kulturno ustvarjalno, odprto, po drugi strani pa se to obdobje kaže v skrajnih političnih in družbenih zaostritvah; po eni strani privedejo tovrstne napetosti do občutka narodne ogroženosti, po drugi strani pa se ni mogoče izogniti spoznanju o bližajoči se vojni – »tu so razpotja narodov, svetov...« (Jarc). V zborniku je zbranih 24 referatov, ki imajo dokaj različno težo po doseženosti in pomenu, toda prevladujejo prispevki, ki jih je vredno upoštevati pri preučevanju tridesetih let na Slovenskem. Dragoceno je zlasti tisto, kar izstopa iz okvira znanega. Zgolj za informacijo navajam pregled tega, kar prinaša zbornik: Peter Vodopivec – *Trideseta leta*; Jurij Perovšek – *Slovinci in Jugoslavija v tridesetih letih*; Žarko Lazarevič – *Prebivalstvo, družba, gospodarstvo pri Slovencih v tridesetih letih*; Janko Pleterski – *Politika naroda v krizi družbe, države in idej*; Egon Pelikan – *Vizije »Družbene prenove« v katoliškem taboru v tridesetih letih v Sloveniji*; Janko Prunk – *Liberalni tabor med Ljubljano in Zagrebom*; Slavko Kremenšek – *Dileme in težnje v študentskem gibanju*; Miroslav Stiplošek – *Slovensko strokovno-sindikalno gibanje v tridesetih letih*; Lev Kreft – *Komunisti in neinstitucionalna levica*; Ana Vidovič – *Miklavčič – Vloga in organiziranost mladine v jugoslovanskem delu Slovenije v letih 1929–1941*; France Kresal – *Gospodarski in socialni pogledi na trideseta leta v Sloveniji*; Jožko Pirc – *Cerkveni in duhovni tokovi*; Helga Glušič – *Razsežnost liberalnih teženj v Slovenski prozi tridesetih let*; Andrej Inkret – *O »Kulturnem problemu slovenstva«*; Lado Kralj –

Teatrski škandal zaradi »Veselega vinograda«; Jože Pogačnik – Položaj in pomen revialnega tiska; Vasilij Melik – Univerza in znanost; Janja Žitnik, Jerneja Petrič – Slovenski izseljenski pisci v tridesetih letih; Ervin Dolenc – Slovenski intelektualci in njihove delitve; Milček Komelj – Slovenska upodabljajoča umetnost v tridesetih letih 20. stoletja; Fedja Košir – Trideseta leta in slovenski urbanizem; Primož Kuret – Slovenska glasba v tridesetih letih; Marjan Drnovšek – Slovenski izseljenci in domovina v tridesetih letih; Bojan Čas – Slovenska sociologija v tridesetih letih. Kot je že iz naslovov razvidno, pokrivajo referati najrazličnejša področja, namen organizatorjev simpozija je bil – pridobiti čim bolj vsestransko preglednico o dobi, kolikor je to možno v odmerjenih referatih. Za knjižno opremo je poskrbel Jurij Kocbek ter za naslovnico izbral del mrtvega Kurenta Franceta Miheliča.

* * *

V okviru zbirke Filozofska knjižnica je izšel 41. zvezek – Edmund Husserl *Ideje za čisto fenomenologijo in fenomenološko filozofijo*. Tako smo dobili prevod enega od temeljnih del filozofije 20. stoletja, Husserlov vpliv pa je temeljnega, izhodiščnega pomena za mnoge filozofe predvojnega, predvsem pa povojnega časa. Fenomenologijo je Husserl označil kot »bistveno novo znanost«. Pojem fenomenologije ni enotno pojmovan, zato je Husserl moral najprej opredeliti popolnoma spremenjen način naravnosti in z metodo fenomenološke redukcije utrditi svoje poglede, da bi se dokopal do »spoznanja bistva« in zatem ideje filozofije. Tine Hribar je v študiji *Fenomen uma* že uvodoma povedal, da »sta tako Husserl kot Heidegger objavila fundamentalni in strukturalni del svojega zasnutka fenomenologije, izvedbeni in sklepni del fenomenoloških raziskav pa je ostal nedovršen. »Sprša se, kako je do tega prišlo. Husserl, po spoznanju, da je treba izhajati iz sveta, kakor je pred nami, iz zavesti jaza, govori o splošnih naukih fenomenološke redukcije; nato preide od običajni ravni k posebnim slojem, zatem pa se posveti ideji filozofije kot take.

V Hribarjevi študiji najdemo opozorilo: »Totalne evidence ne smemo enačiti z univerzalno evidenco naravne naravnosti, iz katere izhaja naivni realizem preproste in samoumevne teze: svet je.« In potem: »Fenomenološka totalna evidenca je evidenca, kako stvari so: kako so, namreč fenomeni, v svojem polnem pomenu.« Vključiti je treba težnjo po Smislu. T. Hribar primerja Husserlov doksološki um z Aristotelom in Kantom, navajajoč razlike, zatem navaja Leibniza. Taka in še drugačna spoznanja zaokrožajo temeljna spoznanja o Husserlu. Pri Filozofski knjižnici ostaja oprema Irene Tršar ista, pač skladno z zbirko, le barvna naslovnica se spreminja. Pred davnimi leti, ko je SM pričela izdajati zbirko Filozofska knjižnica, je kazalo, kot da tedaj ne bo kos drugim izdajam sodobnih mislecev pri drugih založbah, a se je izkazalo, da zbirka zmore nuditi tako filozofsko klasiko kot sodobna dela in da je danes skoraj edina zbirka, ki se načrtno, vsakoletno ukvarja s prevodi ali izvirnimi domačimi deli s področja filozofije. Upamo pa lahko, da bomo dobili prevode tudi drugačnih sodobnih filozofskih del.